

Janusz Nowiński

"Sakralna sztuka gotycka na Śląsku", Józef Mandziuk, Wrocław 2003 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 10/2, 342-345

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dobrze się stało, że piękny album państwa Olszewskich ukazał się w wersji polsko-angielskiej, a na okładce znalazła się sylweta kościoła w Doylestown. Książka jest zamierzonym hołdem polskiemu architektowi, który na terenie Stanów Zjednoczonych zyskał uznanie, a zespół architektoniczny sanktuarium w Doylestown przyniósł mu rozgłos, czego dowodem są jego reprodukcje w amerykańskich albumach poświęconych nowoczesnym kościołom. Urzeka w książce znakomita analiza amerykańskiej architektury w zestawieniu z europejską, a szczególnie hiszpańską, występującą na terenie Kalifornii.

Książka państwa Olszewskich ma jeszcze jedną niecodzienną zaletę, mianowicie wzbogaca ją literatura przedmiotu, cenne szczegóły biograficzne architekta Szeptyckiego, łącznie z bibliografią, katalogiem jego dzieł, fotosami wykonanych prac, reprodukcjami kilku projektów i krótkim apendyksem pióra o Gabrieli Lorenca o witrażach w amerykańskiej Częstochowie. Książka będzie niewątpliwie dobrym akcentem propagandowym na nadchodzący jubileusz pięćdziesięciolecia istnienia sanktuarium, do którego konwent paulinów przygotowuje się szeregiem imprez religijnych i kulturalnych, oczekując między innymi pomocy naukowej ze strony polskiej. Materiałów do wielu opracowań jest wiele, a pole popisu dla historyków wydaje się być ogromne.

Janusz Zbudniewek ZP

Ks. Józef M a n d z i u k: *Sakralna sztuka gotycka na Śląsku*. Wrocław 2003, ss. 113, il. 44.

Dzieje sztuki na Śląsku w dobie średniowiecza posiadają dziś bogatą literaturę, obejmującą zarówno syntetyczne omówienia zespołów zabytków architektury czy plastyki jak również monograficzne opracowania poszczególnych dzieł z bogatego skarbcza średniowiecznej sztuki śląskiej. Przy obfitości literatury fachowej wciąż odczuwa się niedosyt pozycji popularyzujących bogate dzieje śląskich zabytków tego okresu.

Ks. Józef Mandziuk, badacz historii Śląska, w I tomie opracowywanej przez siebie monografii milenijnej *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, jeden z rozdziałów poświęcił prezentacji średniowiecznych dzieł sztuki sakralnej licznie zachowanych na terenie Diecezji Wrocławskiej. Materiał zgromadzony podczas redagowania tekstu wspomnianej części I tomu milenijnej monografii stał się podstawą osobnej publikacji Autora poświęconej śląskiej sakralnej sztuce gotyckiej. Wykorzystując publikacje polskich i niemieckich badaczy sztuki śląskiej Autor postawił sobie za cel „*ukazanie bogactwa sztuki gotyckiej, będącej na służbie Kościoła śląskiego w dobie szczytowego i schyłkowego średniowiecza*”. Starannie wydana nakładem Wydawnictwa „Silesia” książka zawiera przedmowę, cztery rozdziały, słowniczek terminów plastycznych, streszczenie w języku niemieckim, bogatą bibliografię oraz spis zamieszczonych ilustracji.

Po ogólnym wprowadzeniu w problematykę sztuki gotyckiej na terenie Śląska (ss. 7-10) w rozdziale I (ss. 11-34) w porządku chronologicznym zaprezentowane zostały

zbytki sakralnej architektury gotyckiej, licznie zachowane na Śląsku mimo burzliwych dziejów tego regionu i procesów barokizacji po wojnie trzydziestoletniej. Rozdział otwiera prezentacja pierwszych sakralnych budowli gotyckich powstałych na Śląsku w XIII w., wśród których wrocławski kościół minorytów św. Jakuba oraz przebudowa chóru katedry św. Jana stają jako pierwsze realizacje prezentujące w swej konstrukcji gotyckie rozwiązania. Zachowując tradycyjną periodyzację epoki w dalszej części rozdziału Autor omawia architekturę sakralną gotyku szczytowego na Śląsku (1300-1420), w którym to okresie dynamiczny rozwój miast śląskich oraz rosnąca rola miejscowych strzech budowlanych (tzw. śląska szkoła architektury gotyckiej) zaowocowały powstaniem licznych budowli sakralnych w regionie. Niewątpliwie najważniejszymi inwestycjami tego okresu pozostają przebudowa katedry świętojańskiej, realizacja trzynawowego korpusu halowego kościoła Św. Krzyża, wzniesienie monumentalnej hali kościoła NMP na Piasku oraz kościołów farnych św. Marii Magdaleny i św. Elżbiety. W tym czasie jonnanci wnoszą w Strzegomiu największą budowlę gotycką Śląska – trzynawową bazylikę śś. Piotra i Pawła. Gotyk schyłkowy (1420-1500) to kolejny okres w architekturze śląskiej wyróżniony przez Autora w tym rozdziale. Zaistniałe wówczas przemiany w organizacji warsztatów budowlanych, prowadzące do zaniku strzech na korzyść miejskich cechów budowlanych i mistrzów-serwitorów działających na usługach książęcych dworów i klasztorów, spowodowały osłabienie wpływów przedstawicieli śląskiej szkoły architektury gotyckiej. W sakralnej architekturze Śląska zauważa się w tym okresie coraz większą dominację wpływów obcych, zwłaszcza saskich i czeskich. Zauważa się je zwłaszcza w realizacji nowych konstrukcji sklepień kryształowych oraz narastających tendencjach ornamentalnych w układach żeber sklepiennych i detalu architektonicznym. Syntetyzując zjawiska charakteryzujące późnogotycką architekturę na Śląsku Autor opisuje w dalszej części sakralne budowle wzniesione w tym okresie.

Prezentację gotyckich budowli sakralnych Autor ograniczył do najważniejszych realizacji w danym okresie. Uzupełnieniem każdego z punktów rozdziału jest, zamykający go, wykaz śląskich miejscowości, w których wzniesiono świątynie gotyckie w omawianym czasie. Chociaż budowli tych Autor nie omawia, to jednak odnotowując ich istnienie realizuje niewątpliwie postawiony sobie cel *ukazania bogactwa sztuki gotyckiej, będącej na służbie Kościoła śląskiego*.

Rozdział II (ss. 35-65) swej książki ks. Józef Mandziuk poświęcił prezentacji gotyckiej rzeźby na Śląsku, rozpoczynając ją od najstarszych zabytków rzeźby architektonicznej, powstających zazwyczaj wraz ze świątyniami, które zdobiły. W porządku chronologicznym Autor omawia najwybitniejsze zespoły tego typu dekoracji w śląskich zabytkach sakralnych, poczynając od XIII-wiecznego wystroju rzeźbiarskiego wschodniej partii świętojańskiej katedry. W osobnym punkcie Autor przedstawił rzeźbę statuaryczną i ołtarzową, reprezentowaną stosunkowo licznie zachowanymi na Śląsku zabytkami. I tym razem z bogactwa gotyckiej rzeźby kamiennej i snycerki Autor wybiera i opisuje dzieła najbardziej reprezentatywne dla epoki i regionu i naukowo rozpoznane. Do takich należą niewątpliwie drewniane figury Maryjne i nastawy ołtarzowe powstałe w kręgu stylistycznym zwanym dziś kręgiem *Madonn na Lwie* (3. ćwierć XIV w.), oraz wybitne dzieła snycerskie zaistniałe na fali nurtu

mistycznego, charakteryzującego śląską pobożność drugiej połowy wieku XIV-tego. Styl piękny w plastyce śląskiej najpełniej reprezentuje wybitne dzieło anonimowego mistrza – *Piękna Madonna* z Wrocławia. Końcowy fragment tej część rozdziału Autor poświęcił bogatemu zespołowi snycerskich nastaw oltarzowych, z których większość można związać z produkcją wrocławskich warsztatów snycerskich XV i pocz. XVI w. Rozdział poświęcony gotyckiej rzeźbie na Śląsku zamyka prezentacja pomników i płyt nagrobnych, upamiętniających wybitne osobistości bohaterów średniowiecznej historii tej dzielnicy. Tumbowy nagrobek Henryka IV Probusa wyróżnia wśród nich wysoki poziom artystyczny oraz pozycja dzieła wzorcowego, inicjującego szereg podobnych pomników śląskich książąt.

Trzeci rozdział książki (ss. 66-93) prezentuje śląskie malarstwo doby gotyku. Po krótkim wstępie Autor omawia w pierwszej kolejności malarstwo ścienne, podkreślając jego ścisły związek z architekturą świątyni. W porządku chronologicznym przedstawione zostały najważniejsze z zachowanych w śląskich kościołach polichromii. Zdecydowana większość z nich prezentuje cykle biblijnych scen. Autor zwraca uwagę na ich katechetyczno-dydaktyczny charakter, realizujący funkcję i program *Biblia pauperum* w sakralnym wnętrzu. Polichromia kościoła Wszystkich Świętych w Małujowicach pozostaje wzorcowym przykładem tego typu realizacji na terenie Śląska. W dalszej części rozdziału omówione zostały dzieła malarstwa sztalugowego, głównie tablicowego. Najwcześniejsze z zachowanych zabytków z ok. połowy XIV w. pozostają pod wpływem malarstwa czeskiego, które będzie oddziaływać na malarstwo śląskie jeszcze w wieku XV-tym. Najwybitniejsze z zachowanych dzieł z tego kręgu zostały zaprezentowane przez Autora w omawianym punkcie rozdziału. Omówiono też dzieła śląskich warsztatów malarskich, m.in. z Legnicy i Wrocławia. Żaden z ołtarzy tablicowych powstałych na Śląsku do końca XV w. nie może się równać w rozwinięciu cech realistycznych z *Ołtarzem św. Barbary* z wrocławskiego kościoła pod jej wezwaniem. Powstanie tego polipytyku w 1447 r. stało się punktem zwrotnym w dziejach sztuki Wrocławia. Autor zwraca uwagę na wyjątkowość tego dzieła, przytacza również szereg ołtarzy tablicowych powstałych pod jego wpływem. Prezentacja tablicowych dzieł powstałych w ostatniej ćwierci XV i w początkach wieku XVI-tego kończy ten punkt rozdziału. Ostatnim gatunkiem malarstwa zaprezentowanym w tym rozdziale są, stosunkowo licznie zachowane na Śląsku, dzieła gotyckiego malarstwa miniatorskiego. Większość z nich powstała w miejscowych skryptoriach. Autor omawia najcenniejsze z zachowanych do naszych czasów zabytki śląskiej sztuki miniatorskiej, a zwłaszcza dzieła Mikołaja z Nysy, Mistrza z Żytawy i Mistrza Księgi Szachowej.

Ostatni, czwarty, rozdział książki (ss. 94-99) Autor poświęcił prezentacji dzieł śląskiego rzemiosła artystycznego doby gotyku, wśród których prace złotnicze, zwłaszcza złotników wrocławskich, zajmują niewątpliwie czołową pozycję. Zachowane do naszych czasów, i omówione przez Autora, *vasa sacra* świadczą o wysokim poziomie ich twórców i fundatorów a także o splendorze liturgii sprawowanej w śląskich świątyniach w XIV i XV w. W dalszej kolejności przywołane zostały dzieła ludwisarstwa, kowalstwa i hafciarstwa, dopełniające bogate spektrum śląskiego rzemiosła artystycznego z okresu panowania gotyku.

Rozważaniom Autora towarzyszą 44 trafnie dobrane, barwne ilustracje, ukazujące najważniejsze zabytki architektury i plastyki ze skarbca sakralnej sztuki Śląska.

Książka ks. Józefa Mandziuka została napisana z myślą o szerokim gronie czytelników, zwykle nieorientowanych w fachowej terminologii oraz tajnikach warsztatowych wykonania dzieł sztuki dawnej. Zamieszczony na końcu publikacji słowniczek terminów plastycznych wychodzi naprzeciw wątpliwościom tej grupy czytelników. Z tych samych powodów Autor uzupełnił prezentację dzieł sztuki sakralnej o podstawowe informacje na temat technik artystycznych, w których zostały zrealizowane. Książka ks. Józefa Mandziuka, zgodnie z zamierzeniem Autora, wprowadza czytelnika w bogactwo sztuki gotyckiej, będącej na służbie Kościoła śląskiego.

Janusz Nowiński SDB

Ettore Gallo, *Il Gran Magisterio del Sacro Militare Ordine Costantiniano di San Giorgio*. Prefazione Card. Mario F. Pompedda. Il Mintauero. Roma 2002, ss. 199.

W przeszłości wielokrotnie stawały liczne zadania, zwłaszcza w chrześcijaństwie, odwołujące się do wielkich tradycji rycerskich. To znane i bardzo cenione tradycje m.in. Zakonu Maltańskiego czy Grobu Bożego. Większość z nich nawiązuje do średniowiecznej tradycji, obecnej m.in. w wielu znakomitych dziełach literackich oraz sztuce, zwłaszcza jednak wymiennie uaktywnionej w okresie wypraw krzyżowych.

Prof. Ettore Gallo (1914-2001) były przewodniczący Trybunału Konstytucyjnego Republiki Włoskiej opublikował prace poświęconą Zakonowi Konstantyniańskiemu. Jest to kolejna próba, spojrzenia na ten wyjątkowy nurt oraz wiekową tradycję. Książkę otwiera motto z Franciszka II (s. 5) oraz wstęp kard. M. F. Pompedda, Prefekta Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej (s. 7-9). Po zdjęciu autora zamieszczono krótkie słowo w imieniu jego dzieci, przygotowane przez syna (s. 10). Autor bowiem nie doczekał ukazania się książki, choć aktywnie uczestniczył w jej przygotowaniu do druku.

Zatem zasadniczy korpus treściowy książki otwiera słowo autora (s. 11-12). Natomiast prowadzone badania, i to bardzo konsekwentnie zorganizowane zostały w trzy podstawowe rozdziały, które tworzą nawet pewne samodzielne całości. Rozdział pierwszy nosi tytuł *Zakon święty i rodzinno-dynastyczny* (s. 13-37). *Dom Bourbonów dwóch Sycylii* to tytuł kolejnego rozdziału (s. 39-68). Obydwa to interesujące pochylenie się nad bogatą przeszłością, tak w wyrazie poszczególnych osób, jak i wydarzeń oraz miejsc ich spełniania się. Trzeci poświęcony został perspektywom i zatytułowany *Święty rycerski Zakon Konstantyniański w trzecim tysiącleciu* (s. 69-74). Z kolei, jako aneks zamieszczono bardzo obszerny wybór dokumentów odnoszących się do Zakonu (s. 75-191). Całość książki zamyka bibliografia (s. 193-197) oraz spis treści (s. 199). Można zatem łatwo zauważyć, że całość studium prof. E. Gallo faktycznie składa się z dwóch wielkich bloków, tj. prezentacja historii Zakonu i jego perspektyw oraz bogaty wybór dokumentów.